

Översikter och meddelanden

Statsvetenskaplig Tidskrift har på senare år försökt att utöka sin information från statliga utredningar av statsvetenskapligt intresse. Som ett led i dessa strävanden publiceras i detta häfte översikter rörande fyra utredningar på massmedieområdet: Informationsteknologiutredningen, Närradiokommittén, Radiorättsutredningen och Videogramutredningen.

Nya medier i mediepolitiken*

1. Allt fler uttrycksformer

Utgångspunkten för den svenska mediepolitiken bör enligt mitt förmenande vara att utbyte av information är en fri och oreglerad företeelse. Detta bör väsentligen gälla oberoende av i vilken form informationen insamlas, överförs eller presenteras. Det fundamentala i det senare belyses av Yttrandefrihetsutredningen i dess delbetänkande SOU 1979:49 bl. a. på följande sätt:

"Nya uttrycksformer möts ibland med misstänksamhet. Kommer de inte att missbrukas, behövs de verkligen, blir inte informationstrycket för besvärande – den sortens frågor är inte ovanliga. Det är dock inte valet av uttrycksform som skall bestämma rätten att uttrycka sig. Kvantitativa begränsningar leder lätt över i kvalitativa restriktioner, omtanke blir förmynderi."

I ett inledande avsnitt av Informationsteknologiutredningens slutbetänkande "Nya medier" SOU 1981:45 tar man en liknande utgångspunkt:

"Bedömningar på medieområdet ... bör ... inte fixeras vid speciell teknik. I så fall skulle sannolikt strax behov uppstå för kompletteringar, med tänkbara gränskonflikter m m."

Man vill här fästa uppmärksamhet på det förhållandet att den tekniska utvecklingen fn skapar många nya uttrycksmöjligheter. Vad som tidigare var väl avgränsade medier som t ex tidskrifter, film, radio, TV osv, luckras nu upp av nya former.

* Texten speglar författarens egen uppfattning och stämmer inte på alla punkter överens med innehållet i informationsutredningens slutbetänkande (SOU 1981:45).

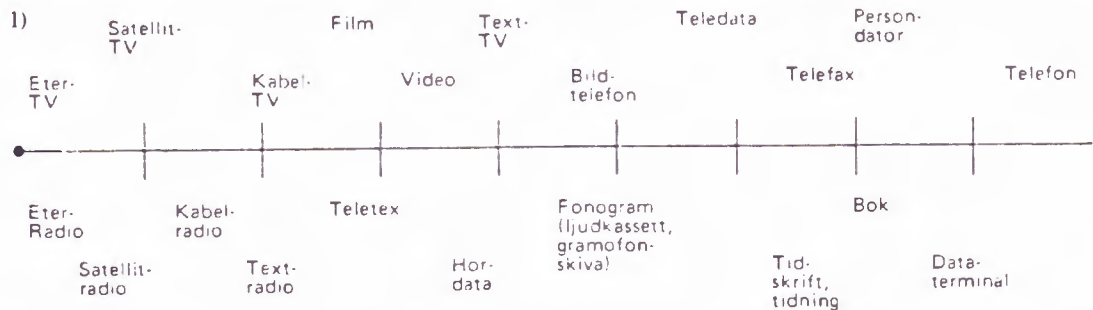
Informationsteknologiutredningen har haft att betrakta några av dessa, främst text-TV, teledata samt telefax, och då i första hand avsedda som allmänhetens medier, för hembruk. Dessa nya medier befinner sig relativt nära andra och mer etablerade medier – mer eller mindre beroende på vilka medieegenskaper man vill betona. En kvantitativ sammanställning över ett antal olika medier har i Informationsteknologiutredningens betänkande givits följande form:¹⁾

Denna "medielinje" kan tas till utgångspunkt för allmänna överväganden av mediepolitisk art. Som följd av de nya möjligheter som framför allt datateknik och datakommunikation medger, blir gränserna mellan de olika medieformerna alltmer oprecisa. Det blir nödvändigt att ge mediepolitiken ett generellt utseende. Speciell behandling av vissa medier får det allt svårare när grannmedier närmar sig, med synpunkter på likartad tillämpning.

Ett exempel på detta utgör videon, som egentligen inte är något annat än elektronisk film (eller åtminstone ljud och rörliga bilder i elektronisk form). Med videons frammarsch betonas dess släktskap med filmmediet. Liknande program används, ofta med liknande ursprung. Man vänder sig till liknande publik. Film- och videopolitik hör därför samman.

Videogram kan dessutom i ökande utsträckning, och till allt lägre kostnad, överföras per kabel. Man väntar att detta successivt kommer att ske. Därmed är frågorna kring kabel-TV berörda. Eventuell reglering av kabel-TV i Sverige måste beakta detta.

Elektronisk överföring av många olika former av information förbilligas numera generellt. Man talar om dramatiska kostnadsänkningar. Kärnpunkter i medie-

politiken blir därför i minskande utsträckning anskaffnings- och utnyttjande-kostnader, utan desto mer frågorna kring medietillgänglighet och utnyttjandemöjligheter.

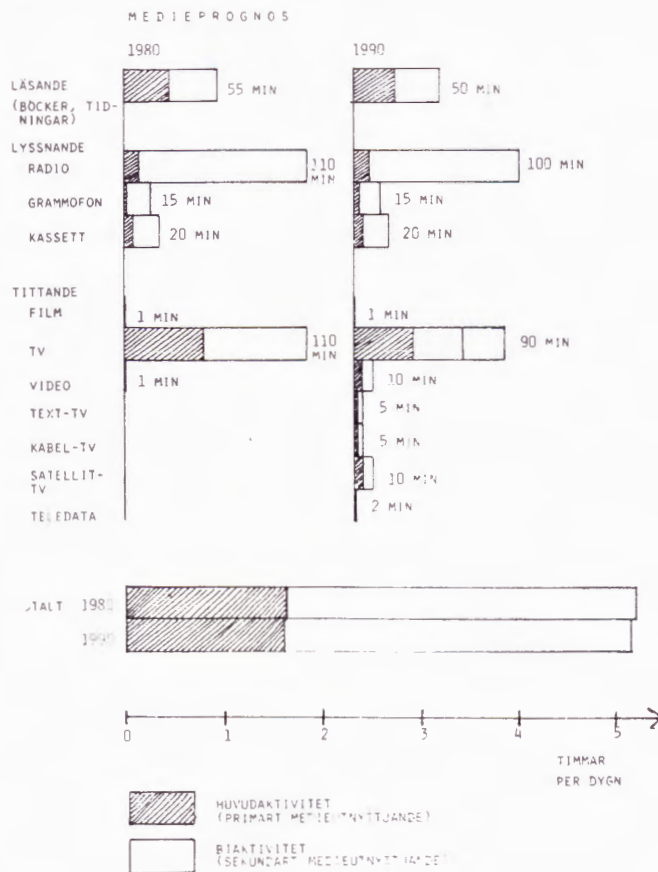
Gemensamheter och skillnader

Det finns idag ännu relativt stora skillnader mellan vår mediepolitik för olika medier. Vad är skäl till detta? Tradition i samband med de existerande mediernas införande och utveckling har förmodligen spelat en roll. För nära nog varje nytt medium tycks diskussion om behov, konsekvenser och effekter – ganska yrvaket – betona just detta mediums särart. Så var det för radio, så var det för TV, så är det för video. I syfta att "bevara allmänheten från att förföras" av genomslagskraften i de nya formerna förs argument fram om reglering och förbud. Å andra sidan vänjer vi oss tydligen rätt snart, berusningen avtar. Vi har böcker i bokhyllan, men läser dem i genomsnitt rätt sällan. Vi har fonogram (gram-

mofonskivor och ljudband), men spelar dem endast vid enstaka tillfällen. Så kommer det sannolikt att gå också för videogrammen, efter en tid återfinns de i hyllorna likt fonogram, och beses endast sporadiskt. Förtrollningen avtar med tiden. Vi provar dessutom efterhand ofta konsekvent att använda medier på ett alltmer odramatiskt och naturligt sätt. På radioområdet kan man här tänka på närradio, allemansradio osv.

Utvecklingen kring vår konsumtion av olika medieformer är föremål för heta diskussioner på många håll. Nedan ges en enligt författarens mening möjlig utveckling för allmänhetens mediebruk under 1980-talet. Här har streckats de tidsmängder då man "koncentrerat" ägnar sig åt ett visst medium. Under resterande icke-streckade tidsmängder används medierna sekundärt, dvs som bakgrundsmusik etc medan man primärt ägnar sig åt något annat.

Det måste betonas att tabellen är ungefärlig. Allmänt accepterat material av denna typ finns fn icke.

spelar dem endast vid sannolikt att gå också återfinns de i hyllorna radikiskt. Förtrollning- utom efterhand ofta ett alltmer odramatiskt område kan man här osv.

tion av olika medie- typer på många håll. ning möjlig utveck- ning 1980-talet. Här "koncentrerat" äg- er resterande icke- medierna sekundärt, man primärt ägnar

ngefärlig. Allmänt ins fn icke.

Nya och oprövade medieformer tenderar, som sagt, ofta att söka göras till föremål för mer spontan reglering än äldre och etablerade former.

Man kan i detta sammanhang tänka på telefonen, vårt nu kanske mest fundamentala kontaktmedium. I början av 1900-talet sågs detta medium som något extremt exklusivt och komplicerat och ojämnt. Debattens vågor gick höga om detta märkliga med överföring av ljud på tråd. Var det inte något enbart för de rika och välutbildade? Kunde det någonsin bli verkligt vanligt – ett massmedium? Man var skeptisk på många håll. Det tog lång tid innan förståelsen för telefonens betydelse blivit allmän. Numera går sådant snabbare, men diskussionerna om för och emot är lika intensiva.

Vilka nya medier?

Vissa mediefrågor låter sig analyseras på ett naturligt sätt, medan andra medför väntade och oväntade problem. De medier som Informationsteknologiutredningen analyserat ger exempel på ett både- och härvidlag. För att något närmare belysa detta, är det kanske lämpligt med en beskrivande kommentar till de nya formerna – vare sig text-TV, teledata eller telefax är ännu särskilt allmänt förekommande. Här hämtas text delvis från Informationsteknologiutredningens slutbetänkande.

Text-TV innebär att text och stillbilder (enklare grafiska bilder) via vanliga TV-sändare överförs på TV-nätet och återges på TV-rutan. Ett villkor är att mottagaren är försedd med en (oftast inbyggd) tillsats; text-TV-bilden överförs i kodad form i små mellanrum mellan de vanliga TV-bilderna. Text-TV medger dels att man kan ge programtextning på olika språk till vanliga TV-program bara för de personer som vill läsa sådan, dels att man kan sända ut informationssidor. Ett begränsat antal sådana får plats, ca 800 per kanal, och som mest fyller varje sida TV-rutan med ett innehåll om ca 80 ord.

Teledata ser vid första betraktandet ut som text-TV: i båda medierna tillhandahålls text och stillbilder med likartad utformning. I teledata överförs emellertid information som lagras i en dator, via det allmänna telenätet, alltså över telefon- eller datanätet, inte i televisionssändning. Informationen kan mottas antingen på en modifierad TV-mottagare eller på en fristående bildskärm av annan typ. I teledata kan användaren välja den information han vill ha bland ett utbud som kan vara mycket större än det i text-TV. Han kan därtill också ge svar eller lämna annan information. Med hjälp av nummerdosa eller ett tangentbord vid sin terminal kan användaren t. ex. se på tidtabeller, göra beställningar, framställa klagomål eller "skriva" brev och insändare, förutom att alltså välja bland text och stillbilder som kan fylla hundratusentals sidor i en dator.

Telefax är ett sätt att överföra papperskopior. Informationsinnehållet föreligger ursprungligen på papper, överförs så vanligen via telenätet (på den uppringandes initiativ) och återges hos mottagaren på papper eller annat beständigt material. Med tekniken kan mer detaljskarpa illustrationer överföras än i teledata och text-TV. Det är ännu fråga om ett medium för främst kontorsbruk. Telefax använd av allmänheten – hemfax – kan introduceras först när billiga apparater lanseras på marknaden. Detta dröjer en bit in på 1980-talet.

Text-TV fanns redan vid mitten av 1981 i drygt 35 000 svenska hushåll, trots att Sveriges Radios försök med text-TV startade först 1979/80 och egentligen bara avser en liten provpublik om 160 döva och hörselskadade. Industrins bedömning är att text-TV småningom blir standard på TV-mottagare i vissa storleksklasser och att de flesta mottagare som såljs 1985 kommer att kunna ta emot text-TV.

Teledata erbjuds ännu inte till allmänheten. Däremot har bli a televerket sedan 1979 prov riktade till organisationer som själva publicerar innehåll i teledatabaser. Ett hundratal terminaler har använts. Televerket planerar att öppna ett sk teledatanät för att medge enkel och billig uppkoppling för i första hand olika näringslivsabbonenter som önskar använda teledata.

Under 1981 har en ganska omfattande provverksamhet med teledata börjat växa upp. Främst är det större företag som prövar mediet. Det är väl knappast troligt att teledata får någon större spridning bland privathushållen under 1980-talet. Dels kommer teledata då att konkurrera med inköp av text-TV och videoutrustning. Dels kanske intresset från presumtiva informationslämnare inledningsvis är litet när det gäller att förse mediet med innehåll, som är intressant för allmänheten.

Det finns redan idag teknik som påminner om dessa medier. Sedan länge textas TV-programmen, om än mindre smidigt än med text-TV. Telefaxöverföringar förekommer inom näringslivet, t ex inom tidningsbranschen, men telefax kan bli snabbare och framför allt billigare. Telefonupplysningstjänster finns men de är oftast enkla telefonsvarare eller personligt bemannade. Datorlagrade uppgifter som återges på bildskärmar är ännu mer sällan avsedda för allmänheten, och förekommer knappast på apparatur som är billig och så enkel att använda som teledata.

Utvecklingsmöjligheter

Text-TV-mediet kan tekniskt utvecklas ytterligare. Text-TV kan utan större svårigheter sändas regionalt. För närvarande lämpar sig mediet för ett mindre antal sidor: 800 sidor per kanal nämns ofta som maximum. Det går att öka kapaciteten. Text-TV kan man tänka sig att en hel TV-kanal avsätts för text-TV eller att nya

sidor sänds ut kontinuerligt (och inte – som nu – samma sidor repeteras t ex var tolfte sekund). Då krävs att text-TV-mottagaren förses med ett minne som lagrar sidor för senare visning. Men mottagaren kan också knytas till en liten persondator t ex så att vissa sökord programmeras in som datorn letar efter i utbudet av text-TV-sidor.

Också teledata och liknande teknik kan tekniskt utvecklas vidare. Illustrationsmöjligheterna förbättras med tiden, liksom för text-TV. Teledata kan också anslutas till en persondator vid TV-terminalen som bearbetar information som hämtats via telefontråden. Användaren kan skriva meddelanden till informationslämnare eller till andra användare. Förutom på bildskärm kan informationen presenteras som utskriven text, som telefaxkopior eller t ex i blindskrift. Med tiden kan informationen komma att bli översatt till syntetiskt tal, ljud som byggs upp av en liten datorenhet i teledataterminalen. Ifråga om teledataöverföring till allmänheten blir dock detta av praktiskt-ekonomiska skäl inte aktuellt under den närmaste tiden.

Medier och kulturpolitik

Informationsteknologiutredningen har i sitt slutbetänkande utgått från den princip om yttrandefrihet som är fastställd i grundlagen. Man anger att yttrandefriheten är en grundläggande rättighet och att den inte behöver särskilt motiveras. Det är eventuella ingrepp i den som kräver motivering.

Ett av de av Riksdagen fastställda kulturpolitiska målen är att skydda yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för att denna frihet skall kunna utnyttjas. Det innebär ett ansvar för samhället att främja ett rikt, mångsidigt och varierat kulturliv. Enligt de kulturpolitiska målen är det också viktigt att motverka de negativa verkningar som kommersialismen kan få inom kulturlivet. Strävanden i dessa riktningar är viktiga för att skapa frihet och reella möjligheter till konstnärlig och kulturell förnyelse. Av rättviseskäl och med hänsyn till kraven på variation och mångsidighet bör kulturpolitiken främja en decentralisering av verksamhet och beslutsfunktioner. Hög prioritet skall ges åt åtgärder som syftar till att öka människors möjligheter till egen kulturell aktivitet. De grupper som redan är kulturellt aktiva bör beredas möjligheter att fullfölja och utveckla sina intressen. De kulturpolitiska insatserna skall, i syfte att bryta isolering och utestängdhet, dessutom i ökad utsträckning utformas med hänsyn till eftersatta gruppers erfarenheter och behov. I det kulturpolitiska ansvaret ingår också att tillvarata och levnadegöra äldre tiders kultur samt att främja utbyte över språk- och nationsgränserna.

Inom Informationsteknologiutredningen har man

analyserat hur en utveckling enligt de olika målen kan främjas eller motverkas genom tillkomsten av nya medieformer som text-TV, teledata och telefax. Man kommer fram till att dessa former för kommunikation kan organiseras så att icke önskvärda kulturella effekter motverkas, och möjligheter till en gynnsam utveckling stärks.

Vad gäller framtidsperspektivet, anges:

"I den allmänna debatten beträffande de nya medierna förekommer två helt skilda framtidsperspektiv. Å ena sidan att de kan bidra till att skapa ett opersonligt samhälle, där mänskliga kontakter minskar, där informationsklyftor vidgas och där människan blir beroende av den som handhar datorerna. Å andra sidan att medierna kan bli instrument för decentralisering och tvåvägskommunikation som gör att människorna kan bli mer aktiva och påverka sin situation på ett bättre sätt, och att medierna dessutom kan ge handikappade och andra eftersatta grupper möjlighet till ökad delaktighet i kulturella aktiviteter."

Både teledata och text-TV kan användas för att presentera samhällsinformation på ett nytt sätt för medborgarna. Text-TV kan – vid regionala sändningar – användas som en anslagstavla för kommunala myndigheter på samma sätt som utrymme upplåts i TV för statliga myndigheters samhällsinformation.

Statliga och kommunala myndigheter kan placera teledataterminaler på informationscentraler i bibliotek etc och därmed ge möjlighet att underlätta personalens arbete, samtidigt som det ger medborgarna möjlighet till en verklig dialog med myndigheter, politiker etc. En fördel med teledata är att informationen alltid kan hållas aktuell, under det att tryckta samhällsguider, socialkataloger m m snart blir förlegade.

Särskilt teledata är ett lämpligt medel för decentralisering, eftersom det kan etableras till låg kostnad snart sagt var som helst, alltså även och fördelaktigt av t ex folkrörelser och andra organisationer på regional eller lokal basis.

Det är, som nämnts, viktigt att ge eftersatta grupper ökade möjligheter till aktivitet och kommunikation. Text-TV har redan visat sig vara till stor hjälp för döva och hörselskadade. Även invandrare får hjälp att lära och förstå svenska när svensk text presenteras i text-TV. Textning på invandrarspråk bör ske i text-TV trots att detta är arbetskrävande vid inmatningen. Innehållet i de nya medierna gagnar den som har svårt att hinna få viktig information via andra medier. Också för andra kan datorisering av medierna skapa hittills helt oprövade kommunikationsmöjligheter. I detta sammanhang kan man hävda att särskilt ifråga om teledata finns möjlighet att motverka en tendens att bara redan välinformerade använder sig av ett nytt medium.

Organisation av de nya medierna

Informationsteknologiutredningen föreslår att text-TV under rådande avtalsperiod för Sveriges Radio (t o m 1986) av praktiska skäl bör handhas inom SR-koncernen. Man tar inte ställning till vilket programbolag inom SR-koncernen som skall driva text-TV.

Man föreslår fri etableringsrätt för teledata. För att en begynnande teledataverksamhet skall utvecklas under ordnade former och med möjlighet till viss överblick av utvecklingen utan ingrepp i etableringsfriheten föreslås att ansvarig utgivare alltid måste utses för teledataverksamhet riktad till allmänheten. För sådan verksamhet skall gälla samma regler som för pressen.

För text-TV kommer då samma regler att gälla som för Sveriges Radios övriga sändningar, alltså främst kraven på saklighet och opartiskhet. Man medger TT och kommunala myndigheter rätten att i text-TV publicera nyhetstelegram respektive lokal samhällsinformation (i bl a regional text-TV) men kravet på opartiskhet förhindrar dagspressföretag m fl att självständigt utforma nyhetssidor i text-TV.

För teledata föreslås inga andra innehållsregler än dem som gäller för tryckt skrift med ett undantag, nämligen vad gäller reklam, där utredningens majoritet förordar ett generellt förbud. Man utgår från att de informationslämnare som redan börjat arbeta med teledata själva tillsammans utformar hederregler av ungefär samma art som de regler som pressens organisationer antagit.

Precis som för andra slag av datoriserade personregister gäller att tillstånd under vissa förhållanden måste sökas från datainspektionen för verksamhet med teledata. Själva lagringen av allehanda uppgifter i teledata fordrar dock i princip inte datainspektionens tillstånd (annat än om det skulle röra sig om personuppgifter som kan bearbetas).

Vad gäller upphovsrätt bör bestämmelserna i upphovsrättslagen utan större problem kunna tillämpas på text-TV. I fråga om teledata skulle det vara önskvärt med större klarhet i rättsläget bl a vad gäller obehörigt utnyttjande av innehållet i olika databaser.

Pressen och reklamen

Det mesta av pressens redaktionella innehåll idag lämpar sig inte för publicering i teledata: det får helt enkelt inte på ett läsbart sätt plats på en teledatasida som rymmer ca 80 ord. Det torde bli ovanligt att man läser många sådana sidor i följd. Utgivning i teledata skulle alltså inte konkurrera med pressens försök att fylla sin samhällsfunktion. Men pressen kan också använda teledata för att fylla delar av dessa uppgifter. Teledata lämpar sig för nyhetsnotiser, för redigerade sammanställningar, konsumentupplysning, nöjen och evangemang, samt för

text redaktionella arkiv där artiklar eller artikelrubriker förs in med uppgift om datum för publicering och annat.

Teledata kan komma att konkurrera med dagspressen när det gäller intäkterna från vissa slag av annonser, särskilt sk eftertext – eller småannonser och veckoannonser och veckoannonser med detaljhandels extra-priser.

Dagspressen är beroende av sina eftertextannonser, inte bara ekonomiskt utan också för att de höjer tidningens läsvärde. Det är storstadsmorgontidningarna som har allra störst andel och volym eftertextannonser, men det är landsortspressen, särskilt tidningar med pressstöd, som minst kan bära förluster av sådana annonser.

Enligt utredningens majoritetsförslag (stött av s och c) avses reklam förbjudas i både text-TV och teledata. För radio- och televisionssändningar och då även för text-TV gäller redan kravet på opartiskhet och förbud mot att medge kommersiell reklam mot vederlag.

Utredningsmajoriteten menar att reklam i teledata hotar dagspressens inkomstmöjligheter och därmed dess möjligheter att fylla sin funktion i samhällslivet. En rikhaltig dagspress är omistlig för yttrande- och informationsfriheten och man menar att detta leder till slutsatsen att reklam i teledata inte bör tillåtas.

Utredningens majoritet vill reglera all annonsering i avsättnings- och anskaffningsfrämjande syfte, alltså inte bara kommersiell reklam utan också allmänhetens varu- och tjänsteannonsering (men inte åsiktsannonsering, familjeannonser eller text kungörelseannonser). Det kan inte uppnås genom att foga in bestämmelserna i det marknadsföringsrättsliga mönstret.

Reklamförbudet bör gälla för sådana framställningar i teledata som kan mottas direkt av allmänheten i bostäder; reklamförbudet i teledata bör inte vara strängare än det som enligt radiorättsutredningen avses gälla för TV-program. Den som vill tillhandahålla reklam i teledata på text offentliga platser svarar då för att dessa meddelanden inte kan nå allmänheten i bostäder. Meddelanden om allmänna kommunikationer undantas från reklamförbudet.

Utredningens minoritet (fp och m) anser i en alternativ skrivning att teledata på grund av sin speciella karaktär lämpar sig för informativ reklam som kan bli ett värdefullt komplement till samhällets konsumentupplysning. Minoriteten delar inte farhågorna att teledatareklam skulle få negativ inverkan på pressens ekonomi och föreslår därför inte något reklamförbud. Samma regler skall gälla som för tidningsreklam. Dock föreslås att endast sk uppsökt reklam skall tillåtas, dvs reklam får inte förekomma på samma teledatasida som redaktionell text, och måste särskilt beställas.

Den kommande medieutvecklingen

Vilket mottagande kommer Informationsteknologiutredningens förslag att få? Hur kan de relateras till övriga mediefrågor? Vad kan genomföras? Förslagen remissbehandlas vid tiden för författandet av denna text. Låt avslutningsvis framträda några personliga kommentarer.

Delar av förslagen om de betraktade nya medierna kan synas självklara – t ex att etablering i teledata skall vara fri och oreglerad. Decentraliseringstendenserna i den allmänna datautvecklingen är ju starka fn. Politiskt har man emellertid fäst vikt vid att kunna placera medierna på en fast legal grund, även om den kan synas självklar.

Man kan fråga sig på vilket sätt denna *möjliga* decentralisering i teledata kommer att förverkligas. Starka krafter är redan i färd med att ta för sig. Tidigt ute är televerket. Under utredningsarbetets gång hade man därifrån gång efter annan deklarerat sitt ointresse för teledata. Det finns ingen marknad, ingen efterfrågan, sades det vid upprepade tillfällen. Ungefär en månad efter det utredningsbetänkandet presenterats lät det emellertid annorlunda. Nu hade man planer färdiga på ett helt eget teledatanät, allmänt tillgängligt från och med mitten av 1982. Man får intrycket att verket sökt undanhålla dessa planer från en genomlysande debatt i kommittén.

Vad gäller text-TV kunde Sveriges Radio inte ens vänta så länge. Drygt sex månader före presentation av betänkandet "deklarerade" Sveriges Television AB sina planer på text-TV sändningar. Vid den tidpunkten var det inte ens känt utanför kommittén vilken institution som skulle få rätten att sända text-TV – om det skulle bli Sveriges Radio eller andra – och ännu mindre hur.

Sådant agerande från tunga intressenter på mediearenan kan ge en känsla av brist på demokratisk respekt. Medieutvecklingen brukar ofta bli anklagad för att vara för beroende av spontana marknadskrafter, men när man då stundom verkligen gör en grundlig analys – i parlamentariska former – då håller sig viktiga starka krafter undan. Situationen är inte helt tilltalande.

I reklamfrågan kan man fråga sig om reklamförbud i teledata är praktiskt möjligt.

Utan att ta ställning i värderingsfrågan om reklam eller ej i teledata, bör nämnas den skepsis som under hand hörts av. Flera fristående experter har hävdats att reklamförbud i teledata är omöjligt att förverkliga i praktiken. Teledata sänds inte, som radio och TV. Det efterfrågas och beställs av konsumenten, likt dagens telefonrådgivning. Det är då, på det allmänna telenätet, utomordentligt svårt att filtrera bort hemmens tillgång till kommersiella upplysningar. Sådant information flyter redan i stor mängd på detta nät, mellan företag och

andra institutioner och dessas kunder eller andra intressenter. Eftersom det har visat sig omöjligt att skarpt definiera begreppet teledata, och den typ av terminaler som där används, blir det tekniskt mycket komplicerat att styra dessa former av datatrafik. En censurinstitution skulle troligen behöva skapas för övervakningen, om man inte nöjer sig med att *anta* att ett reklamförbud skulle efterlevas. I en eljest fri datakommunikation blir sådana antaganden mycket obestämnda.

Vidare har det framhållits att oreglerad och kommersiell teledatainformation från våra grannländer snabbt skulle nå efterfrågan om reklamförbud just i Sverige infördes. I Finland bedrivs redan kommersiell teledatavverksamhet. Databaser t ex på Åland skulle förmodligen kunna göras attraktiva för svenska konsument i Mellansverige. Det är inte möjligt att i detalj kontrollera vem som använder det svenska telefonnätet till vad. Samtal till åländska datorer kan därför knappast stoppas.

Förhållandet påminner om situationen för Radio Nord, samt om den sk overspill som reklam-TV via satellit medger. Större ytor än de primärt avsedda nås av sändarna. Och stundom nås avsiktligt långt utöver hemlandets gränser.

Internationell harmonisering av grundläggande mediepolitiska frågor blir på sikt förmodligen allt nödvändigare. Men gränskonflikter kan inledningsvis förutses, vägen till harmoni är ofta knagglig.

Försvaren av betydande regleringar för olika medier brukar hänvisa till de olika kostnader som gäller för de olika medierna. Framst höginkomsttagare har råd att skaffa nymodigheter, sägs det. Uppenbarligen ligger det *idag* något i detta. Önskar vi uppmuntra ett omedelbart allmänt utnyttjande av vissa medieformer bör fördelningspolitiskt motiverade åtgärder från samhällets sida kunna komma ifråga. Vilka? Å ena sidan kan man söka dämpa en ovälkommen medieexpansion, å den andra kan man främja dess välkomna delar.

Låt oss ta videon som exempel. Drygt 10 procent av utbudet av förinspelade videogram innehåller fn (av många ansett) otrevligt material. Det förefaller som om man bäst gynnar en klok mediepolitik genom uppmuntran av sunt förnuft kring de 90, snarare än långtgående restriktioner mot de 10 procenten på videoområdet. Detta särskilt som avarter på medieområdet ofta begränsas sig själva med tiden – vi konsumenter blir mer och mer medvetna och kritiska i vår mediekonsumtion. Även för teledata kan detta komma att visa sig relevant.

Restriktioner på medieområdet tangerar ofta yttrandefriheten. Önskar vi en ren och klar politik på yttrandefrihetsområdet är det enligt min mening klokt att visa generositet och ha överseende med vissa avarter för nytillkomna medier för en inledande och begränsad

tid. Alternativet med restriktioner som efter en mönadstid behöver modifieras och successivt luckras upp känns olämpligt för något så fundamentalt som våra möjligheter att på olika sätt yttra oss i samhällslivet.

Tomas Ohlin

Närradio

Inledning

Sedan 1950-talet har sammanslutningar, framför allt kristna församlingar och studentkårer, begärt att få sända egna radioprogram på eget juridiskt ansvar. Två statliga radioutredningar, först 1960 års radioutredning som framlade sitt förslag 1965, senare 1974 års radioutredning som framlade sitt förslag 1977, har gått dessa önskemål till mötes genom att föreslå att s. k. särskild rundradio skall startas.

Den första radioutredningen föreslog att den särskilda rundradion skulle vara öppen för statliga, halvoffentliga och kommunala myndigheter samt för ideella, politiska och religiösa organisationer. En särskilt tillsatt sändningsnämnd skulle föreslå regeringen vilka sammanslutningar som skulle beviljas sändningstillstånd. Någon begränsning av den särskilda rundradions sändarstyrka diskuterades inte. Sändningarna skulle i sin helhet finansieras av de i verksamheten deltagande myndigheterna och sammanslutningarna. Detta förslag ansåg regeringen alltför skissartat. Det lades därför åt sidan och nådde alltså inte riksdagen.

Den andra radioutredningen lät televerket göra en analys av förutsättningarna för särskild rundradio i Sverige. Verket konstaterade då att det vid sidan av Sveriges Radios program och utbyggnadsplaner fanns möjlighet att sätta upp ytterligare ca 200 sändare om dessa var tillräckligt svaga. Det gjordes ett räkneexempel som utgick ifrån sändare med 1 watts effekt. Mot bakgrund av denna tekniska förutsättning fastslog utredningen att man var positiv till vidgad etableringsrätt för särskild ljudradio och att en ytterligare utredning borde tillsättas som skulle bedriva försöksverksamhet med sändningar. Myndigheter skulle inte få sända utan enbart politiska, religiösa, fackliga och ideella organisationer. Förslaget lades fram året efter det att Sverige genomgått politiskt regimskifte. Det kan ha påverkat klimatet om ett förslag om vidgad etableringsrätt. Men det bör observeras att radioutredningen 1977 var enig om sitt förslag om försöksverksamhet med särskild rundradio. Såväl de borgerliga ledamöterna som socialdemokraterna i utredningen stödde tanken att föreningar skulle få börja sända egna program vid sidan av Sveriges Radios.

När förslaget kom till riksdagen våren 1978 var det dock slut på den politiska enigheten. Den borgerliga riksdagsmajoriteten följde utredningens förslag att en ny kommitté borde tillsättas bl a för att leda en försöksverksamhet med sändningar. Socialdemokraterna föreslog också föreningssändningar, men att dessa skulle äga rum inom radiomonopolets ram, och under dess juridiska ansvar. Lokalradion borde enligt socialdemokraterna (och vpk) även få ta hand om försöket med föreningssändningar. Under arbetet med regeringens proposition bytte förslaget namn. Istället för utredningens "särskild rundradio" kallades de små sändarna för "närradio". Detta namn hade tidigare använts vid liknande experimentsändningar i Norge och Danmark.

538 lokala sammanslutningar landet runt anmälde förhållningsintresse för att delta i närradiokommitténs försöksverksamhet. De fördelade sig på 116 orter (storstockholmsområdet räknat som en ort). Kristna församlingar utgjorde den största gruppen, 18 %, av de förhandsanmälda sammanslutningarna. Politiska organisationer utgjorde 15 %. Boendeföreningar av olika slag 14 % och sammanslutningar knutna till utbildningssektorn ca 11 %. Dessutom anmälde sig idrotts- och motororganisationer, miljögrupper, kooperativa organisationer, fackklubbar, hälsofrämjande organisationer, invandrargrupper, musikgrupper och radioklubbar.

I riksdagsbeslutet fastslogs att det var "angeläget att olika landsdelar, olika typer av orter (glesbygd, förort och tätort) och olika typer av sammanslutningar" skulle bli representerade i försöket som skulle försiggå på "cirka 15 orter". Med ledning av detta beslut valde närradiokommittén 16 försöksområden i 15 kommuner bland de 116 områden, varifrån intresseanmälningarna hade kommit. Försöksorterna blev Stockholms innerstad, Järvafältet, Eskilstuna, Linköping, Jönköping, Malmö (stadsdelarna Oxie och Rosengård), Öckerö, Göteborg, Dalsjöfors, Karlstad, Kumla, Mora, Sandviken, Östersund, Umeå och Piteå. Sedan sammanslutningarna i Östersund inte fullföljt sina avsikter att delta utsågs i stället Svanön (Kramfors) till försöksort.

Avsikten var att närradiokommittén skulle ha hand om utbildningen av dem som ville sända närradioprogram. Det visade sig dock snart att de föreningar som ville sända program ofta hade tillgång till sakkunskap på närmare håll. Många sammanslutningar hade medlemmar som arbetat inom Sveriges Radio, inom företag i radiobranschen, inspelningsstudios eller vid medieutbildning vid folkhögskolor och i studieförbund. Föreningarna som ville sända närradio bildade också på försöksorterna en närradioförening som tog hand om en del av utbildningen. Närradiokommittén stimulerade i hög grad till bildandet av dessa föreningar. Från Sveriges Radio kom hjälp på den inofficiella vägen. Många av